

Харитя

Коцюбинський Михайло Михайлович

I

В печі палав вогонь і червоним язиком лизав челюсті. В маленькій хаті було поночі, по кутках стояли діди. На постелі лежала слаба жінка й стогнала. Се Харитина мати. Шість тижнів поминуло, як помер її чоловік, батько Харитин, і відтоді бідна удова тужить та слабує, а оце вже другий день, як зовсім злягла. Злягла саме в жнива, в гарячий час, коли всі, хто вміє жати, подались на ниву збирати на зиму хліб. І вдовине жито поспіло, та нема кому його жати: сиплеться стигле зерно на землю, а удова лежить недужа: тяжка слабкість спутала руки й ноги, прикувала до постелі... Лежить бідна мати Харитина та б'ється з думами...

Рипнули двері.

— То ти, Харитю? — почувся млявий голос слабої.

— Я, мамо!

З дверей виткнулось спершу відро, до половини виповнене водою, далі русява головка дівчинина, нахилена набік до відра, а далі права рука, піднята трохи догори. В хату увійшла Харитя і поставила коло печі відро. Їй було вісім років. Десь дуже важким видалось Хариті те відро з водою, бо, поставивши його на землю, хвилинку стояла нерухомо, спершись на припічок і важко дихаючи. Ліва рука від незвичайної ваги зомліла, і Харитя не могла її зігнути. Але се було одну хвилину. В другій — метнулась Харитя до мисника, легесенько, мов кізка, стрибнула на лаву, зняла з полиці горщик і поставила його коло відра.

— Що ти робиш, доню? — поспитала мати.

— Вечерю варитиму, мамо.

Слаба тільки зітхнула.

А Харитя й справді заходилася коло вечері. Змила в мисчині жменьку пшона, вкинула щіпку солі та зо дві чи зо три картоплини, налила в горщик води і приставила його до вогню. Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої. Великі сиві очі з-під довгих чорних вій дивилися пильно й розумно. Смугляве личенько розчервонілося, повні вуста розтулилися, — вся увага її

була звернена на роботу. Вона забула навіть і за нові червоні кісники, що двічі обмотували її русяву, аж білу, головку. Кісники ті були її радість, її гордощі. Оце третій день, як хрещена мати подарувала їй ті кісники, а Харитя й досі не натішиться ними.

Мати стиха застогнала.

Харитя стрепенулась і підбігла до ліжка.

— Чого ви, матінко? Може, водиці холодної? Що у вас болить? — ластівкою припадала вона

коло недужої.

— Ох, дитино моя люба! Все в мене болять: руки болять, ноги болять, голови не зведу. От, може, вмру, на кого ж я тебе лишу, сиротину нещасну?.. Хто тебе догляне, вигодує?

Харитя почула, що її маленьке серце заболіло, наче хто здавив його в жмені; сльози затремтіли на її довгих віях. Вона припала матері до рук і почала їх цілувати.

— Що ми робитимемо, доню? От довелось мені злягти саме в жнива... Хліб стоїть у полі невижатий, осипається... І вже не знаю, як мені, бідній, недужій, запобігти лихові... Як не зберемо хліба — загинемо з голоду зимою!.. Ох, боже мій, боже!

— Не журіться, мамо! Не плачте! Адже ж бог добрий, мамо! Бог допоможе вам одужати, допоможе вам хліб зібрати... Правда, мамо?.. Правда?..

II

Поки Харитя говорила ті слова, в біленькій головці її промайнула думка: як то нема кому жати? А вона що ж робитиме? Ще торік ходила вона з мамою на ниву, бачила, як мати жне, ба, сама брала серп і жала! Адже ж вона багато б нажала, якби мати не сварила за скалічений палець! Але торік вона була ще маленька, маленькими рученятами не могла вдержати серпа, а тепер вона вже виросла, набралася сили і руки побільшали. Харитя глянула на свої руки. Адже сими рученятами вона принесла з річки піввідра води, хоч яке воно важке, те відро! Завтра, коли розвидниться, встане Харитя, нагодує маму (коли б ще схотіли їсти, а то відколи слабі — саму воду п'ють), візьме серп і піде в поле. А вже як буде жати! І не розігнеться! І уявилась Хариті вижата нива, а на їй стоять полукіпки і блищать проти сонця, як золоті. І сама Харитя стоїть на полі, дивиться на свою працю і думає, як би звести хліб у стодолу. От що вона зробить: піде до хрещеного батька, обійме його рученьками за ший і скаже: «Тату мій любий та милий! Я вже вам бавитиму маленького Андрійка, буду йому за няньку, тільки зvezіть наш хліб та складіть у стодолу!» Він добрий, батько хрещений, він її послухає, зведе хліб. А як же зрадіє мати, коли Харитя прийде до неї й скаже: «А бачте, матусю кохана, а я ж вам не казала, що бог допоможе нам зібрати хліб? Увесь хліб у стодолі!» Мати з радощів вичунає, пригорне доню до серця, поцілує, і знову житимуть вони веселі та щасливі і не згинуть зимою з голоду...

В печі щось бухнуло, засичало.

То збігав куліш.

Мерщій кинулась Харитя до печі, одставила горщик, доглянула страву й насипала в полив'яну миску гарячого кулішу. Мати виїла ложок зо дві та й поклала ложку. Страва здалась їй несмачною, противною. Харитя їла чи не їла, швиденько помила посуд, поскладала його на мисник, засунула сінешні двері і стала навколішки перед образами молитися богу. Вона складала ручки, хрестилась, зітхала та здіймала очі догори і дивилась пильно на образ, де був намальований бог-отець. Вона вірила, що господь любить дітей і не дасть їх на поталу. Адже недурно тримає він у руці золоте яблучко з хрестиком: певне, він дасть те яблучко добрій, слухняній дитині. І Харитя своїм дитячим лепетом прохала у бога здоров'я слабій матусі, а собі сили вижати ниву. Ся думка не давала їй спокою, їй хотілося швидше діждатися ранку. «Ляжу зараз спати, щоб завтра раніше прокинутися», — подумала Харитя й, поставивши коло мами воду на ніч, лягла на лаву. Але сон не зліплював їй очей, він десь утік з цієї хати, бо й недужа мати не спала й стогнала. Повний місяць дивився у вікно і на комині намалював також вікно з ясними шибками та чорними рамами. Харитя поглядала в той куток, де лежав серп, і думала

свою думу. А надворі так місячно, ясно, хоч голки збирай. Харитя сіла на лаві і глянула у вікно. В імлістій далині, осяяні срібним промінням місячним, стояли широкі лани золотого жита та пшениці. Високі чорні тополі, як військо, стояли рядами край дороги. Синє небо всипане було зорями. Зорі тихо тремтіли... «А що, якби тепер вийти на ниву? Е, ні, страшно, вовк вибіжить з лісу, русалки залоскочуть, страхи повилазять з пшениці...» І Хариті справді стало страшно, вона знов поклатася на лаві і одвернула од вікна.

— Чому ти не спиш, доню? — питає мати.

— Так... я зараз спатиму, мамо!

Мати стогне, а Харитю живий жаль бере за серце. Бідні мама! Все болить у них. Коли б той добрий бог послав їм полегкість! Аж ось трохи згодом і слаба мати, і копи на полі, і русалки, і вовк, і ясне вікно на комині змішуються в якійсь кумедній плутанині. Сон, влетівши до хати, бере Харитю під своє крило. Срібний промінь місячний тихо сяє на білій головці дівчинки, всміхається до нових червоних кісників, гуляє по смуглявому видочку та по білих дрібненьких зубках, що виглядають з-за розтулених повних уст.

Харитя спить солодким сном.

III

Рано встало золоте сонечко. Рано, разом з сонцем, прокинулася і Харитя. Хутенько зварила куліш, нагодувала маму, сьорбнула й сама кілька ложок. Упоравшись, зняла серп з полиці, поклатася в торбинку хліба та цибулі і зав'язалася рябенькою хусточкою. Далі поцілувала маму й каже:

— Піду я, мамо, на вулицю до дівчат, побавлюся трохи.

— Іди, доню, та не барись..

Іде Харитя селом, і якось їй чудно. Ніколи не ходила вона сама так далеко від хати. От вже й крайню хату минула, вийшла на поле й стала, задивившись в далечінь на чудовий краєвид. І справді було гарно на ниві, нескананно гарно! Погідне блакитне небо дихало на землю теплом. Половіли жита й вилискували на сонці. Червоніло ціле море колосків пшениці. Долиною повилася річечка, наче хто кинув нову синю стрічку на зелену траву. А за річкою, попід кучерявим зеленим лісом, вся гора вкрита розкішними килимами ярини. Гарячою зеленою барвою горить на сонці ячмінь, широко стелеться килим ясно-зеленого вівса, далі, наче риза рути, темніє просо. Межи зеленими килимами біліє гречка, наче хто розіслав великі шматки полотна білити на сонці. В долині, край лісу, висить синя імла. І над усім тим розкинулось погідне блакитне небо, лунає в повітрі весела пісня жайворонкова. Віють з поля чудові пахощі од нестиглого зерна і польових квіток. І добре Хариті на ниві, їй страшно. Стала вона й не знає, чи йти далі, чи вертатися. Але виткнулася десь далеко з жита червона хустка жіноча, і Харитя згадала і хвору маму, і чого прийшла. Вона подалася стежкою межи жита. Як тільки Харитя увійшла межи жита, гарний краєвид зник. Босі ноженята ступали по втопаній стежці, над головою, межи колосками, як биндочка, синіло небо, а з обох боків, як стіни, стояло жито й шелестіло вусатим колоссям. Харитя опинилася наче на дні в морі. В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку. Польова повитиця полізла догори по стеблині жита і розтулила свої білі делікатні квіточки. Харитя мимохідь зривала дорогою квіточки та йшла все далі. Аж ось і їх нива. Вона добре знає свою ниву, ось і рівчак той, що промила весняна вода. Харитя поклатася торбинку, взяла в руки серп і почала жати. Тихо

навкруги. Тільки цвіркун цвіркоче в житі, шелестить сухий колос та інколи запідпадьомкає перепелиця. Жне Харитя, але якось недобре йде робота. Довге стебло путається, великий серп не слухається в маленькій руці, колосся лоскоче спітніле личенько... Аж ось щось наче впекло Харитю 'в палець. Вона вихопила руку й побачила на пальці кров. Серп випав Хариті з рук, лице скривилося з болю, на очі набігли сльози, і Харитя от-от заплакала б гірко, коли б не нагадала про свою бідну маму. Швиденько обтерла вона кров з пальчика спідничкою, затерла врізане місце землею і почала жати. Стерня коле босі ноги, аж на плач збирається Хариті, піт великими краплями падає на землю, а бідна дівчинка жне та й жне. Якось обернулася Харитя назад, щоб покласти нажаті жмільку, глянула навкруги — і страх обхопив її. Адже вона одна на ниві! Ану, який страх вискочить із жита й задушить її! Раптом — фуррр!.. Перепелиця пурхнула перед самою Харитею і, тріпочучи короткими крилами, ледве перенесла на кілька ступнів своє тяжке, сите тіло. Серце закалатало Хариті в грудях з переляку; далі наче спинилось, і Харитя скаменіла на місці. Однією рукою стиснула жмільку жита, другою — серп. Лице пополотніло. Здорові сиві очі з жахом дивилися в жито. За хвилинку Харитя трохи відійшла. Серце знов застукало в грудях. Харитя наважилась тікати.

Стежкою наближались дві молодиці. Харитя постерегла їх, знов нагадала недужу, бідну маму і, схиливши русяву головку, взялась до роботи. Вона мусить вижати жито! Вона мусить потішити свою добру нещасну маму!

Молодиці наблизилися до Хариті, впізнали її і глянули одна на одну.

— Ти що тут робиш, Харитю? — спитали разом. Харитя здригнулася, підвела очі на молодиць і засоромилась.

— Жну... мати слабі лежать... нема кому хліб вижати... з голоду згинемо зимою... В голосі її тремтіли сльози. Молодиці знов глянули одна на одну.

— Бідна ж ти, дитино, бідна!..

Враз Харитя почула, що сльози душать її. Зразу якось дуже жаль стало їй слабій матері, дуже заболів той пальчик, що втяла серпом, заболіли ноги, наколені стернею, згадався переляк недавній, — сльози, мов град, посипалися на землю, і Харитя, голосно хлипаючи, заридала.

Молодиці кинулися до неї.

— Що з тобою, дитино? Не плач, перепілочко! Мати твоя, дасть бог, одужає, а жито ми вижнемо, не дамо вам згинуть з голоду. Ну, не плач же, квіточко!

Молодиці взяли на руки бідну Харитю, цілували, потішали.

— Ходімо зараз до матері, хай вона втішиться, що має таку добру дитину...

Молодиці взяли за руки Харитю і подались стежкою назад у село. Харитя йшла і тихо хлипала.

IV

Незабаром Харитина мати одужала. Молодиці вижали удовине жито, хрещений батько Харитин звів хліб у стодолу, і сироти вже не боялися голодної смерті.

Мати цілувала та пестила свою добру дитину, а Харитя щебетала:

— Хіба я не казала вам, матінко, що добрий бог дасть вам здоров'я і pomoже зібрати хліб? Хіба не на моє вийшло?..

Липень 1891, с. Лопатинці

Постійна адреса: http://ukrlit.org/kotsiubynskyi_mykhailo_mykhailovych/kharytia